

Nederlands-Vlaamse Filosofiedag vrijdag 23 november 2007

NIETS NIEUWS ONDER DE ZON?

Hendrik Vanmassenhove

drs. Antropologie (UGent)

<http://www.everyoneweb.com/hendrikvanmassenhove/>

Deconstructivisme is naast een gedateerd fenomeen, ook een algemeen historisch *da capo*, zij het telkens in een wat verschoven betekenis en in combinatie met het begrip reconstructie. Het is ook een intrinsiek filosofisch kenmerk, van alle tijden dus, evenwel met een steeds wisselende invulling, naargelang de maatschappelijke context.

‘La condition postmoderne’ (1979) van Lyotard kan als een mijlpaal in de wending naar de deconstructie gezien worden, doordat de grote legitimerende verhalen, de ‘*métarécits*’ erin ontmaskerd worden. Wat overblijft, is de stuksgewijze omgang met de dingen in de chaos. De deconstructie contrasteert er met de moderne kritiek, dat vanuit een samenhangende methode werkt. Het subjectivistische kennismodel, ontleend aan het Duitse idealisme, vervalt als fundering van zekere kennis, doordat de band tussen kennis en kennisverwervend subject wordt verworpen. In ‘Le différend’ (1983) wordt verder ontleed hoe het negeren van ‘het verschil’, inherent aan het totalitair denken, tot uitsluiting moet leiden. Lyotard heeft zelf de context ontsluitend van de teloorgang van het modernisme; hij gaf haar de naam ‘Auschwitz’. Dat deconstructie constructie oproept, historisch zowel als intrinsiek filosofisch, blijkt uit zijn poging om een rehumanisering op gang te brengen waarin consistentie niet langer het leidmotief vormt.

De term ‘deconstructie’ staat bij Derrida voor het ontwerpen van een tekst door teksten van andere denkers, filosofen zowel als wetenschappers, zoals Lévi-Strauss, uiteen te halen. Ongeveer gelijktijdig met de behandeling van de maatschappelijke marginaliteit door vooral Michel Foucault (psychiatrie, seksualiteit), legt hij, in ‘*Marges de la philosophie*’ (1971) de in de tekst verborgen betekenissen bloot, betekenissen die in de tekst zelf ontbreken. Het is een herschrijven van teksten op een deconstruerende wijze met een opbouwend en afbrekend facet. Als het ware een deconstructie en reconstructie binnen de deconstructie. In het verlengde van Heideggers interpretatie van Heraclitus, een interpretatie dat schatplichtig is aan het Duitse neokantianisme, besluit hij dat ook het spoor dat in de taal naar een oorsprong verwijst moet doorgekruist worden. Voortbouwend op Derrida zouden de vertogen kunnen bestempeld worden als begeleiders en facilitators van handelingen, zonder ermee een ontologische band te hebben, een pragmatische invulling van Derrida. Het teken ontleent zijn betekende kracht niet aan het betekende, maar aan zijn plaats in een systeem van tekens, die naar elkaar verwijzen. Dit gevormde netwerk van betekenissen is echter niet statisch, maar draagt in zich de potentie van een onuitputtelijke betekenisgeving en dus van de negatie van identieke herhaling. Het prononceert op het niveau van de betekenissen zowel het blijvende aspect als het veranderlijke in een tijdsdimensie. De herhaling is nooit identiek met het herhaalde, alleen al omdat het herhaling is, maar vooral omdat nieuwe contexten nieuwe betekenissen genereren.

Baudrillard zet nog een stap verder, zowel in de deconstructie van de taal als de semiotiek en de beeldcultuur (voortbouwend op Jakobson, Barthes en de Saussure); en hij projecteert haar op het mediagebeuren, en, gezien de overweldigende invloed van de media, ipso facto op de

maatschappijperceptie. In 'Simulacres et simulation' (1981) wordt dan uiteen gezet hoe de representatie verworden is tot een hyperrealiteit. De media vertonen niet langer de werkelijkheid, maar creëren een eigen schijnwereld. De verbondenheid van het denken met de historische context is uit de wending van Baudrillard naar de hedendaagse sociologische fenomenen, getekend door de technologische ontwikkelingen, meer dan evident.

Lacan, die als laatste figuur van deze postmoderne denkwereld aan bod komt, betekent in feite een afglijden in het onzinnige. Filip Buekens heeft in 'Jacques Lacan: Proefvlucht in het luchtledige' (2006) grondig komaf gemaakt van diens surrealistische escapades. De kritiek spitst zich toe op de onwetenschappelijke methodologie, die als wetenschappelijk gepresenteerd wordt. Lacan meent immers dat hij de irrationele mentale activiteit, die in de psychoanalyse tot uiting komt, als methode zou kunnen overnemen om een verklarende verbinding te maken tussen structuralisme, taal en psychoanalyse. Hij vergist zich, het irrationele laat zich perfect rationeel beschrijven; en dat moet zij ook indien zij wetenschappelijk wil zijn, zoniet betreft het poëzie.

Het gedateerde begrip deconstructie slaat op de beweging, waarin Lyotard, Derrida, Baudrillard en Lacan centrale figuren zijn. Hun ideeën beantwoordden aan een tijdsgeest wars van alles verklarende en overkoepelende systemen, van kenbaarheid en maakbaarheid. Zij gedijden na het faillissement van de grote ismen, fascisme en communisme; de eerste verslagen door de vrije wereld, de andere van binnenuit uitgehold. Zij vonden ook hun inspiratie in aanzetten uit het verleden, zoals de vaststelling in de wetenschap dat voortdurend nieuwe ontdekkingen worden gedaan, waardoor de absolute van de actuele kennis werd ondermijnd. Ook de verdoorgedreven specialisatie met haar aandacht voor een deelgebied, deed het belang van het geheel afnemen.

Deconstructivisme in zijn ruimere betekenis van analytische beweging in het denken is ook inherent aan het denken zelf. Zo veroorzaakte Immanuel Kant niet enkel een copernicaanse revolutie in de filosofie, maar ontleedde hij, zeg maar: deconstrueerde hij het denken in haar elementaire delen: de denkcategorieën. Dat deze denkcategorieën uiteindelijk, dank zij de etnografie, cultuurgebonden bleken te zijn, neemt niets af van het grandioze inzicht dat eraan ten grondslag ligt. De tegenpool van deconstructie, reconstructie, ligt dan weer in Kants bedoelingen besloten, namelijk de grenzen van de legitimiteit van het denken vast leggen, om meer rechtmatige beweringen van metafysische aard te kunnen formuleren. Dat leidde tot de axiomatische behandeling van het begrip God en vrijheid in zijn praktische filosofie.

Hegel, vol waardering voor zijn leermeester Kant, zette zich ook tegen hem af. Kant was voor hem een te verstandelijk denker, waardoor hij niet de dynamische visie kon ontwikkelen die hij zelf wel, met het onderscheid tussen these, antithese en synthese, wist tot stand te brengen: een drievoudige beweging zowel in het denken als in de ontplooiing van de geschiedenis. Vooral ook was Hegel, in zijn ethica aan een herwaardering van de gevoelens toe, waardoor zuivere plicht het moest afleggen tegen de opvoeding, als oorsprong van zedelijkheid. Hegel is overwegend een reconstructivist, omdat de opeenvolging van these en antithese, resulterend in een *aufheben* in de synthese, dat weerom een nieuwe these vormt, een reconstruerende werking uitmaakt.

De neokantiaan Hermann Lotze, die zich, net als Kierkegaard, maar om andere redenen, van de toen in Duitsland alom geroemde Hegel afkeerde, wees een projectie van een logisch systeem, these-antithese-synthese, op de geschiedenis af, vanuit de beklemtoning van de onkenbaarheid van het Ding-an-sich van Kant. Hoewel nagenoeg alle neokantianen uitspraken over het Ding-an-sich formuleerden, stelden zij de onafhankelijkheid van de

voorstellingsvermogens ten overstaan van de waargenomen wereld centraal, het kenmerk van het idealisme. Lotze, een van de meest vooraanstaande onder hen, mag als voorbeeld dienen, om deze contradictie te verduidelijken. De voorstellingen stelt hij los van de waargenomen wereld, maar toch aanvaardt hij correspondentie tussen beide. Zo is de tijdservaring een zuiver mentale act, maar zij vooronderstelt wel ‘opeenvolging’ in de fenomenen. Net als Hegel echter, maar steunend op de mechanistische wetenschappen enerzijds en de religie anderzijds, dus niet vanuit een inherente beweging, ontwerpt Lotze een antropologie, dat echter niet af is. De vooruitgang in de wetenschappen kan de inzichten veranderen, niet echter de teleologische opvatting door het protestantisme geïnspireerd.

Duidelijk bij Lotze, door Husserl bestempeld als een mindere god tegenover Kant en Hegel en gedegradeerd tot academicus, is de historische context. Hij is immers de verdediger van de opkomende mechanistische wetenschap, zelf niet onverdienselijk op het gebied van de empirische psychologie, maar tegelijk ook een voorvechter van de waarden en ‘waarheden’ van het protestantisme. Net als Hegel is hij overwegend een reconstructivist. Hij ontwerpt echter niet een wereldbeeld waarin de idee historisch tot zichzelf bewust terugkeert, maar hij stelt dat wat is, zo is, omdat het zo moet zijn (*sein sollen*). Met ander woorden aan het bestaan gaan waarden vooraf.

Verder terug in de tijd, en dus sterker contrasterend met het huidige tijdsbeeld, reveleert ons het denken van de sofisten de historische context van de filosofie. De opkomende democratie had nood aan redenaars met voldoende overtuigingskracht; en de sofisten vulden het gat in de markt door te zorgen voor een opleiding in het argumenteren en overtuigen. Wanneer hun methoden en inzichten echter de goede zeden ondermijnden doordat ze vaste waarheden in twijfel trokken en alles verregaand relativeerden, kwam een (Hegeliaanse) tegenbeweging op gang. Het trio Socrates-Plato-Aristoteles bracht opnieuw de kerk in het midden; Socrates door met indringende vragen de moeilijk te vatten waarheid te laten geboren worden; Plato door achter de veranderlijk waarneembare wereld de eeuwige en exemplarische ideeën te plaatsen; en Aristoteles door vanuit een meer empirische hoek de evidentie van de bestaande orde te bevestigen.

Plato, Kant en Lotze hebben iets gemeen. Zij houden zich namelijk bezig met de verstandelijke vermogens, terwijl ze de werkelijkheid tussen haakjes plaatsen, om een term aan Husserl te ontlenen. Zij zijn ook deconstructivisten *avant la lettre*, omdat ze de kennis over de buitenwereld problematiseren. Voor Plato is de waarneembare wereld ondergeschikt aan de ideeën. De ideeën zijn volmaakt en eeuwig, de voorstellingen die de mens zich maakt naar aanleiding van de waarneming, zijn onvolmaakt en tijdelijk. In hedendaagse termen geformuleerd, de buitenwereld krijgt pas zin dank zij de ideeën. Kant laat die buitenwereld, het ‘Ding-an-sich’, ongemoeid omdat er niets zinnigs over te zeggen valt, zonder de kenniscategorieën erin te betrekken; en de idealist Lotze houdt zich enkel bezig met de ideeën, dit is de productie van kennis, terwijl, wat over de buitenwereld te zeggen valt uitsluitend afhankelijk is van rationele overwegingen, zoals de reeds genoemde sequentialiteit van de gebeurtenissen.

Dat de postmoderniteit nog niet afgedaan heeft, is duidelijk door de recuperatie van haar eigenschappen, onder ander vanuit de religiehoek, in het bijzonder in de opvatting van het begrip mirakel. Mirakels en wonderen in het algemeen waren door de moderniteit met haar rationaliteit en seculariteit verbannen. Tv-uitzendingen en filmreeksen waarin het geloof in wonderen als vanzelfsprekend wordt aangenomen, zowel in de documentaire vorm als fictie, wijzen op de fascinatie voor het mysterieuze in de huidige generatie. Vele jongeren zijn postkritisch en neospiritueel, en gericht op de esthetisering van het dagelijkse bestaan. Het

geloof in het wonder maakt deel uit van het zoeken van de postmoderne mens naar re-mystificatie, na de de-mystificatie van de moderniteit. Daardoor sluiten ze zich af van de kerkelijke instituten die de rationaliteit omarmen en, in het afwijzen van bijgeloof, meestal omarmd hebben.

In dezelfde sociologische beweging situeert zich de new-age beweging en haar kritiek op het modernisme, dat voorgesteld wordt als een waanzin, een geforceerde poging om alle kennis tot empirische representaties te herleiden, zodat de translogische geest, wat dat dan ook mogen zijn, en het dialogisch denken, dat blijkbaar geen eenvoudige dialoog kan zijn, tot monologische, zintuiglijke kennis herleid worden. Uiteraard is er een grote verscheidenheid in deze new-age beweging, maar theoretisch is zij hoofdzakelijk gekenmerkt door irrationaliteit, dat vaak in het deconstructivisme ten onrechte een voedingsbodem zoekt.

Het deconstructivisme zien als een gedateerd fenomeen, dat echter terecht vraagtekens zet bij de vanzelfsprekendheid van de dingen en dat het bedrog van de vanzelfsprekendheid van de alledaagse kennis ontmaskert, kan vermijden dat haar verwezenlijkingen ontaarden in de schoot van irrationele praktijken en volksmisleiding. Haar zien als een denkbeweging inherent aan de filosofie is haar een rechtmatige plaats toekennen in het denken; en haar relativeren in een historische context is op een metaniveau haar zelf relativeren. Zo wordt de these van de moderniteit met de antithese van het postmoderne denken tot een nieuwe synthese verheven.

Bibliografie:

- Baudrillard, Jean (1981) Simulacres et simulation. Paris, Galilée, 233 p.
- Buekens, Filip (2006) Jacques Lacan: Proefvlucht in het luchtledige. Leuven, Acco, 287 p.
- Deledalle, Gérard (1998) La philosophie américaine. Bruxelles, De Boeck, 300 p.
- Derrida, Jacques (1985) Marges de la philosophie. Paris, Minuit, 396 p.
- Dethier, Hubert (1993) Het gezicht en het raadsel. Brussel, VUBPRESS, pp. 502-520.
- Groot, G. (1993) 'Het woord op een briefje: Derrida over schrift en stem'. In: Woldring, H.E.S. (red.), Moderne Franse filosofen, Kampen, Kok Agora, pp. 92-110.
- Griffioen, S. (1993) 'Lyotard en de grote verhalen'. In: Woldring, H.E.S. (red.), Moderne Franse filosofen, Kampen, Kok Agora, pp. 111-125.
- Kant, Immanuel (1966) Kritik der reinen Vernunft. Stuttgart, Reclam, (herausg.: Ingeborg Heidemann), 1011 p.
- Lotze, Hermann (1896-1909) Mikrokosmos : Ideen zur Naturgeschichte und Geschichte der Menschheit : Versuch einer Anthropologie. Leipzig, Hirzel, 3 vol.
- Lyotard, Jean-François (1979) La condition postmoderne : rapport sur le savoir. Paris, Minuit, 109 p.
- Lyotard, Jean-François (1983) Le différend. Paris, Minuit, 280 p.
- Raymaekers, Bart (1994) 'Jean-François Lyotard: Het denken van de differentie'. In: Berghs, Harry, Denkwijzen 9, Leuven, Acco, pp. 119-141.
- Russell, Bertrand (1995) History of Western Philosophy. London, Rutledge, 842 p.
- Stoffels, Hijme (2006) "'Ga richting het wonder': Wondergeloof in de postmoderne samenleving'. In: Dillen, Annemie en Didier Pollefeyt, God overal en nergens: Theologie, pastoraal en onderwijs uitgedaagd door een sacraal reveil, Leuven, Acco, pp. 235-252
- van Gils, W.J. (1993) 'Baudrillard over de schijn van de werkelijkheid'. In: Woldring, H.E.S. (red.), Moderne Franse filosofen, Kampen, Kok Agora, pp. 64-74.
- Vanmassenhove, Hendrik (2006) Boekbespreking: Buekens (2006)
< http://www.vrijzinnighumanisme.be/phprog/css/LezerGrid.php?id_lezer=603>
- Wilber, Ken (1998) De integratie van wetenschap en religie. Utrecht, Servire, 332 p.